און עפּעס וואַרפֿט זיך אין די אויגן. פּרץ דער אומרואיקסטער, דער לעבעדיקסטער, דער ברויזנדיקסטער, דער סאַנגווינישסטער, דער רעוואָלוציאָנערסטער פֿון אַלע אונדזערע שרייבער, גראַד ער איז דער רעליגיעזסטער אין אונדזער ליטעראַטור. וואָרים רעליגיעזיטעט אין איר ברייטסטן וואָרצל איז רעוואָלוציאָנער. עכטע גאָטסאָרכטיקייט איז שטורעמווינטיש, וועג־ברעכעריש, זי צעברעכט אַפֿילו ריטועלע געזעצן, אויב זיי פֿאַרשטעלן די פֿרייהייט צו ענדגילטיקער אַבסאָ־לוטער רעליגיעזיטעט. קרבנות איז אַ דין אין דער תורה. אַ גאַנצער ספֿר פֿון די פֿינף חומשים איז ספּעציעל אויף דעם געווידמעט. אָבער ישעיהו, וועלכער האָט געוואָלט, אַז אין האַרצן פֿון זיין פֿאָלק זאָל די זינד ווערן אויסגעסמאַליעט, אויסגעשרפֿהט אַזוי אוממיטלבאַר ווי די ברענענדיקע קויל, וועלכע דער מלאך האָט צוגעלייגט צו זיינע, ישעיהוס, ליפּן, אים האָט געעקלט די משלדיקע, קליינמדרגהדיקע איבערגעטראָגענע ריניקונג דורך קוילן אַ בהמה. און דער גוטער ייד רבי שלמה ווייס גאַנץ גוט, אַז בפּירוש איז געזאָגט געוואָרן: „זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן און דעם זיבעטן טאָג זאָלסטו רוען". אָבער די זעקס טעג ווערן צופֿיל ערדיש. די זעקס טעג ווערן אומ־נאָרמאַל, ווייל צופֿיל נאָרמאַלקייט, צופֿיל באַוועגטקייט, צופֿיל שטויב־באַדעקטקייט, צופֿיל גשמיות באַקלאַבערן דאָס לעבן. וועלנדיק זיין אין די זעקס טעג נאַטירלעך, וועלנדיק אויפֿבויען און קולטיווירן די נאַטור, האַנדלט מען צופֿיל, וואַנדלט מען צופֿיל, מען זייט, מען אַקערט און מען פֿלאַנצט צופֿיל און דורך דעם ווערט מען אומנאַ־טירלעך. די זעקס טעג ווערן קאַליקעס, ווי זעקס פֿינגער אין אַ האַנט.

און רבי שלמהן ווערט עס דערווידער. ער, די ריינקייט, ער, די שלימות, ער די אוממיטלבאַרקייט, ער, דער אַנגעגליטער אייזן, וועלכער ווערט, דורך עפּעס אַ וואונדער, קיינמאָל נישט פֿאַרטונקלטער, קיינמאָל נישט אָפּגעקילטער, ער וויל די וועלט אין איר אמתדיקייט, אין איר טהרה, אין איר ערשטער פֿולקאָמענקייט. ער וויל מענטשישע בוזעמס זאָלן זיך בייגן ווי קריגלעך, און די נאַטור אַ פֿרישע און שטראָמענ־

דיקע שעפן פונעם אור־קואל. טויזנטער יאָרן האָט מען „זעקס טעג זאָלסטו טאָן דיין מלאכה" געלייענט שנים מקרא ואחד תרגום. און פונקט ווי אויף אַלע אַנדערע, האָט מסתמא רבי עקיבא אויך אויף די דאָזיקע אותיות געדרשנט תלי תלים של הלכות. אָבער דער רע־וואָלוציאָנער שמעטערט און צעשטיקלט אי די פאַרזשאַווערטע אי די בלאָנקענדיקע קייטן, וועלכע קרעמפּעווען דעם אָטעם און לאָזן נישט מיט פולער ברוסט אַריינטרינקען די ווייטסטע פרייהייט. דער רעוואָלוציאָנער, וועלכער וויל נישט, וועלכער קען נישט געטרייסט זיך באַגנוגענען מיט אָפּוואַרטן די ביסלעכווייזדיקע עוואָלוציע פון די פּאַ־סירונגען, ער קען זיך נישט טרייסטן מיט פרידלעכן האָפן, ווייל טרייסטלאָזיקייטן, טרויערס און יללות רינגלען אים אַרום. און די נויט איז גרויס און די הצלה איז דרינגענדיק.

אָט דער רבי הערט גוט ווי פון יעדן ווינקל קרעכצט. ער ווערט נישט פּאַרטויבט פון דעם אַרומיקן האַרמידער. ער איז דער פּרוש אינמיטן דעם צבור. די שטיק מדבר אינמיטן דעם ישוב. אינמיטן דעם טאָג איז ער די נאַכט, די קאָנצענטרירט־שווייגנדיקע, אַלצאויס־כאַפּנדיקע אויער־ברייט־צעעפנטע נאַכט, ווען יעדע קלאָג, איטלעך שלוכצן שלאָגט זיך אָפּ אַ סך־פאַכיק. און די סבקייט סינטעזירט זיך, ווערט פאַראייניקט אין דעם צדיק. פון הונדערט מיניאַטור־ווילנס אין גרויסער רצון. פון אָנגעהויבענע נישט־דערגאַנגענע שטרעבונ־גען — פאַרענדיקטער, גראַנדיעז־בנינדיקער תכלית. און אין זיין שרייען: שבת זאָל זיין, שבת! איז דאָ דער רייף־געוואָרענער אויסגעוואַקסענער געשריי, וועלכער זאַפּטיקט אין אַלע קערפּערס. דער געשריי: וואָס איז נשמה?

אָבער דאָס איז דער געשריי, וועלכן די קונסט פון אַלע צייטן וויל אין זיך אַריינהילכן. נאָר איז ער ביי איר פאַרקלעמט, דערשטיקט, ווי דער זיפץ פון אַ שווערן קראַנקן אונטער אַ הויפן קישנס.

אַמאָל האָט זי אַ ווילן צו ווערן חירותדיק, פּולשטענדיק באַפרייט, אָן יעדן עיכוב, אָן שום פאַרקאָן. אַמאָל ווערט זי פאַרביטערט, טרערן

שטיקן אין האַלדז, זי וויל געבן אַ וויין־אַרויס. און זי נעמט פון זיך אַראָפּוואַרפן אַלע שטיקער בעטגעוואַנט. דעקט אויף די וואונדן, אַנט־פּלעקט איר געבראָכלעכע נישט־סימעטרישע נאַקעטקייט. און אַנשטאָט צו זיין נאַטור־דערפרישנדיק, נאַטור־סודותפול, נאַטור־זויבער, נאַ־טור־מענטשיש, נאַטור־געטלעך, ווערט זי נאַטוראַליסטיש־הפקרדיק, יאַטקעדיק־פאַרבלוטיקט, ווערט זי אָפט אַרציבאַשעוויש.

אויך זיי האָבן אַ פּליוס. אויך זיי ווילן לאַנג נישט דולדן קיין צעשאָטנקייט און פלייסן זיך צוקיילן דעם פּראָצעס פון איינגעזאַמלט־קייט. זיי ווילן וואָס שנעלער געפינען כלליות. און ביי די ערשטע טריט רופן אַזעלכע טיילמאָל אַרויס נישט געוויינלעכע פאַראינטערעסירונג. מחמת אויך ביי זיי ווערט לויט מעגלעכקייטן אויסגעמיטן קאָמפּראָ־מיסן און עס מערקט זיך באַמיאונג זיך צו האַלטן ביי עקסטרעמען. נאָר לאַנג קען זיך זייער נצחון נישט האַלטן. זיי מאַכן עס צו חומריותדיק, מוז זיך ווידער שפּירן ענגשאַפט. וואָרים יעדער חומר איז באַגרענעצט.

אַזעלכער איז אויך אַמאָל געווען פּרץ. שוין דענסטמאָל האָט ער געבענקט צו פאַרגאַנצונג, צו אַרומנעמפּולקייט, צו קאַטעגאָרישקייט, צו אמת־דערנענטערונג. אַזעלכער איז ער געווען שרייבנדיק דאָס „שטריימל” מיטן אַנטקעגנשטעלן די צוויי קינדער. איינס וואָס קומט פון שול־הויף, פיר דרענגלעך און אַ חופּה, און דאָס צווייטע וואָס ווערט געבוירן אויף דער פרייער לופט, אונטערן אָפענעם הימל, אויף אַ גרינער לאָנקע. אויך דאָ איז ווילן צו עפּעס ברייטערס, צו מינדער־באַגרענעצטעס. אָבער די מעטאָדן קאָנווענציאָנעלע, גראָב־הויטיקע, מעטאָדן פון דורכשניטלעכער קונסט.

און „באָנטשע שוויג” קען זיך גאַנץ פיין באַגיין אָן דער טרי־וויאַלער סאָציאַלער טענדענץ, וועלכע מען האָט אים צוגעשריבן. פיל גערעכטער וועט זיין דאָ צו דערזען אַ כוונה פון איינגעהאַלטענער שטילער תמימות, פון נישט אָנגערירטער אומבאַפלעקטער פּשטות, אומפּראַקטישקייט, ווי דער בוים, וועלכער איז אַזוי נאַאיוו, אַזוי נישט קלוג, אַז זיין גאַנץ לעבן לאָזט ער זיך באַגנוגענען מיט עטלעכע

וואַרצלען פון אונטן און אַ שטיקל הימל פון אויבן. אומפּראַקטישקייט פון אַ באַשעפעניש, וואָס איז אַזוי נישט ביטרע, קען זיך אַזוי קיין עצה נישט געבן, איז אַזוי ווייניק קאָמבינאַטאָריש ווי דאָס פעלד, וואָס אַפילו אין די גרעסטע היצן און טריקענישן, ווען קיין טראָפּן רעגן איז נישטאָ, לויפט עס נישט אַוועק צו אַ ים, צו אַ טייך אַ טרונק טאָן מיטן פולן מויל, נאָר תּמיד, בלייבט עס אויף זיין אָרט. אומ־פּראַקטישקייט ווי די שטערן. מעגן וויפיל וואָלקן זיי פאַרדעקן, וועלן זיי זיך נישט אָפּרוקן, נאָר בלייבן אויף זייערע ערטער. און באַנטשע שוויג בלייבט שטענדיק אויף זיין אָרט. ווער איז ער, אָט דער נפש? אַ מדבר? אַ בעל־חי? אַ צומח? אַ דומם? ווער ווייס? נאָר אַ נאַטור־פראַגמענט, אַ פּאַס אורשפּרינגלעכקייט איז ער געווים. אָבער אין דער דערציילונג איז נאָך אויך פאַראַן געגוג גשמיות אין דער באַנעמונג.

און פּרץ האָט געמוזט ראַדיקאַל ענדערן די ריכטונג פון זיין שאַפן, כדי צו דערגרייכן ענדגילטיקן דעצידירנדיקן טריאומף. און גראָבנדיק און נישטערנדיק און אויסקלייבנדיק און אויסדיכטנדיק מאָ־טיוו נאָך מאָטיוו איז זיין שטרעבונג געווען געקירעוועט נאָר אויף איינס. אָן זייטיקייטן, אָן אַרומגייענדיקייטן, אָן צופעליקייטן צוצוקו־מען אָם פלינקסטן, אָם אומגעזוימטסטן צו דעם תּמצית פון די גורלות, צו דער ערשטער ריינקייט, צו דעם האַרץ פון דער שיינקייט, צו יענעם האַריזאָנט־אַראָפּפאַל, וואו אָנהייב און סוף באַהעפטן זיך מיט די ליפּן און דערציילן זיך מעשהלעך, מעשהלעך אַזוי פיל, און אַלע זענען איינס און דאָס זעלביקע, ווייל אַלע זענען באַהויכט מיטן כּביכול, וועלכער איז איינס, ווייל אַלע בענקען צו דער אור־נאַטור, וועלכע איז איינס.

און פּונקט ווי אין משך פון אַ גאַנץ יאָר שיילט זיך אָפּ, ווערט פאַרשוואונדן טאָג נאָך טאָג, כדי צו ווערן וואָס אַמאָל נענטער און נענטער צו דעם הייליקסטן טאָג, צו יום־כּיפּור, אַזוי האָט פּרץ געשניטן בזית נאָך כּזית און ביסלעכווייז אַראָפּגעשונדן אַלע קערפּערלעכקייטן

ביז ער האָט ענדלעך איינמאָל ביינאַכט אַרויסגעפירט אויפן אַלטן מאַרק סאַמע דינקייטן, סאַמע אויפריכטיקייטן, יענע וועלט שוין געזען־גע־האַטע צעווייטיקטקייטן, מיט מלאכים שוין צו טאָן־געהאַטע עלנד־קייטן, בלויז נשמות, בלויז נשמות.

איך גיב מיר געווג אָפּ אַ דין־וחשבון, אַז די אויפגאַבע איז נישט קיין לייכטע. און עס איז קיין וואונדער נישט, אויב כ׳האָב די טעמע נישט אויסגעשעפּט אינגאַנצן. מיר איז אָבער געגאַנגען אין לייגן עטלעכע שטיינער, וואָס זאָלן אָנווייזן דעם שאָסיי, אויף וועלכן אונדזערע קריטיקער מוזן גיין, אויב זיי ווילן זיין ווייניקער כאַאָטיש אין דעם פּראָבלעם: פּרץ.

וואָלט די קריטיק זיך געלאָזט אין דער ריכטונג, וואָלט זי גאַנץ אַנדערש צוגעטראָטן צו אונדזער גאון. אירע אויפגאַבן מוזן זיך דעקן מיט די טענדענצן פון דעם דיכטער. פּונקט ווי דער לעצטער ציט אַרויס אַן איינצלהייט פון דער כוללדיקער זאַמלונג דערשיינונגען און איז זיך מיט איר מטפּל און דערהייבט און פאַרשטאַרקט זי און פאַר־סכּפּאַביקט זי, אַזוי באַגייט זיך אויך דער קריטיקער, אויסקלייבנדיק איין קינסטלער־טיפּ פון דעם גאַנצן קאָמפּלעקס שעפערישע נאַטורן. פאַרשטייט זיך, אַז בײדע גיבן אָפּ זייער גלויבן, זייער צוקונפט, זייער מי, זייער כח, זייער פאַרליבטקייט, זייער אויסלעבן זיך פאַר יענע אינדיווידואומען, וועלכע זענען אַ מער דאַנקבאַרער מאַטעריאַל אויף פאַרטיפונג, אויף אויפגלאַנץ, אויף אויפבוי.

שוין בלויז צוליב דעם האָבן מיר געהאַט דאָס רעכט צו דער־וואַרטן, אַז אינעם ליכט פון דער ידישער קריטיק וועט פּרץ ווערן אויפ־געקלערטער, מעכטיקער, אצילותדיקער. אָבער ווען זי לאָזט זיך אויף דעם וועג, וואָלט צוגעקומען נאָך עפּעס. זי וואָלט זיך געמוזט אַרומקוקן, אַז דאָ קען מען נישט צוגיין מיט דער מאָס פון געוויינלעכער קונסט־אָפּשאַצונג. דאָ איז עפּעס מער.

וואָרים כאָטש ווייט, ווייט, פאַרשטייט זיך מיט טויזנטער פּראָ־צענטער ווייניקער גבורה־פּול, ווייניקער איבעררראַשנדיק, כאָטש ווייט,

ווייט, פאַרשטייט זיך מיט טויזנטער פּראָצענטער ווייניקער ניי אין דער ווירקונג, ווייניקער מוראדיק אין דער איבערצייגונג — נאָר די ליניע פּרצעס איז אור־אַלט ייִדיש, איז תנכיש. נישט צופיל אַכט געלייגט אויף חלקדיקייטן און פולע אויפמערקזאַמקייט איינגעשפּאַנט אויף גאַנצקייט; אָן איבערפלוס פון פּרטים אָנגעכאַפּט דעם כלל; גוף־איבערהיפּערונג און דירעקטער צוטריט צו גייסטיקייטן. און עס איז זינלאָז צו קומען אָהער מיט טענות ומענות וועגן מערער פּלאַסטיש אָדער ווייניקער פּלאַסטיש. דאָרט וואו פּרץ האָט זיך געפונען, איז יעדע שורה געבילדלעכט, יעדע פּראָזע אַ געשלאָסענע קאָמפּאָזיציע. יעדעס זייטל אַ פּיראַמידע. ווען די קריטיק וואָלט אים אַזוי תופס געווען, וואָלט זי אונדז גלייכצייטיק דערציילט נאָך עפּעס, וואָס איז גאָר וויכטיק: אַז פּרץ האָט געפונען פאַר מאָדערנעם אינהאַלט ייִדישן סטיל. און עס וואָלט געווען ריכטיק. אויב מען האָט מענדעלי מוכר ספרים געקריינט מיטן טיטול: „דער שעפער פון נוסח", איז עס טאַקע אין אַ געוויסער מאָס אמת. אָבער אין בעסטן פאַל איז ער דער שעפער פון שאַבלאָנעם קונסט־נוסח. פּרץ אָבער איז דער יוצר פון דעם איבערשפּרינגענדיקן, גוף־אויסמיידנדיקן, פאַרצייטיק־ייִדישן נוסח פאַר דער נייער קונסט, וועלכער הייבט אָבער אָן אַ דאַנק דעם צו ווערן עפּעס מער, עפּעס העכער ווי קונסט.

יאָ. די ייִדישע קריטיקער וואָלטן אונדז געקענט פיל. זייער פיל זאָגן. און זיי וועלן נאָך זאָגן. אָבער דענסטמאָל ווען זיי וועלן נישט אָפּערירן בלויז מיט ליטעראַטור־חכמה. אוודאי איז קריטיק באַוואוסטזיין, שכלדיקייטן, אָבער ווי פלעגן זאָגן די אַלטע: „נישט דער שכל אַליין בלויז, נאָר דער שכל, וואָס ווערט געשפּייזט פון נעקטאַר".